

ТЕРЕНСКА ИСТРАЖИВАЊА СРБА У КЛИСУРИ 2017: ОБИЧАЈ КУМАЧЕЊЕ

Прилог се бави савременим трансформацијама обичаја *кумачење* у три српска насеља у Дунавској Клисури (Румунија): Дивич, Белобрешка и Стара Молдава а на основу теренских истраживања обављених јуна 2017. Рад прати неке традиционалне елементе обичаја и његове савремене трансформације у светлу нематеријалног културног наслеђа. Обичај *кумачење* у клисурским насељима посматра се у континуитету са актуелном обичајном праксом у другим насељима јужног Баната (у Србији и Румунији), затим северне и североисточне Србије. У Златици (Румунија) и Баваништу (Србија), организацију кумачења преузимају локалне основне школе чиме дефинитивно нестаје породична димензија обичаја коју у својим наративима редовно истичу саговорници из Клисури.

Кључне речи: ускршњи обичаји, Срби у Румунији, дечији фолклор, ритуално сродство, нематеријално наслеђе.

Терен у Румунији 2017

Прилог је настао као резултат теренских истраживања Срба у три насеља у Клисури (Румунија): Дивич, Белобрешка и Стара Молдава (мај – јуни 2017).² Екипа коју су чинили истраживачи Балканолошког института САНУ и Института за књижевност и уметност (Светлана Ћирковић, Смиљана Ђорђевић Белић и аутор прилога) снимила је видео камером и диктафоном осам разговора на тему обичаја *кумачење*, сваки у трајању од 5 до 10 минута.³ Разговори су затим транскрибовани у форми конверзационих наратива, у овом прилогу упоређени су са претходним студијама које су се из угла етнолингвистике, а на основу упоредиве теренске грађе, бавиле истим обичајем код Срба и Румуна у јужном Банату са једне стране и код Срба и Влаха у североисточној Србији, са друге. Осам клисурских наратива показују

¹ biljana.sikimic@bi.sanu.ac.rs

² Истраживања су обављена у оквиру пројекта „Истраживања културе и историје Срба у Румунији“ финансираних од стране Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији при Савезу Срба у Румунији.

³ Делови разговора из Старе Молдаве и Дивича постављени су на Јутјуб канал „Теренска истраживања“ <https://www.youtube.com/watch?v=ydGfbljIs0> и https://www.youtube.com/watch?v=sXY66_CRa0M.

микро разлике зависно од насеља у коме су записани, али и у зависности од времена на које реферишу.

Осим за потребе лингвистичких анализа,⁴ грађа снимљена у клисурским насељима додатно осветљава порекло, структуру и савремене трансформације истраживаног обичаја. Разлике се, пре свега, односе на начин избора партнера са којима се успоставља ритуално кумство, као и на њихов узраст приликом првог склапања кумства. Календарско време, конкретан географски простор и други елементи овог обичаја у Клисури не разликују се много од познатих етнографских описа.

Етнографски и етнолингвистички описи кумачења

Теренским истраживањем обичаја кумачење аутор овог прилога бавио се интензивно 1999. и 2001. године у контексту истраживања српско-румунских изоглоса и изодокса,⁵ а своја тадашња теренска сазнања допуњавао је и каснијим радом на терену. Овај обичај познат је у Србији у два географски одвојена ареала: у влашким царанским селима у околини Неготина и у етнички такође веома комплексном ареалу који обухвата јужни Банат (Румуни и Срби) и пожаревачко Подунавље. Теренским истраживањима је обичај *кумачење* потврђен у 'царанским' селима Мокрање, Кобишница, Душановац, Ковилово, Халово, Градсково и Подвршка, а етнографска грађа га бележи у Михајловцу и Брзој Паланци (у западним влашким 'унгурјанским' селима, на пример, у Уровици и Николичеву, нема овог обичаја). Обичај је у литератури потврђен и код Влаха у Бугарској који такође припадају царанској подгрупи. Комплексна теренска истраживања Влаха Унгурјана нису потврдила постојање овог обичаја, али јесу термин *Mătcălău*.⁶ За Румуне у Банату је такође карактеристичан термин *Mătcălău*⁷ а кумачење је на територији Румуније познато како Румунима у Банату тако и у Мунтенији.

⁴ Транскрипти одражавају савремено стање идиолекта саговорника из три истраживана клисурска насеља, за дијалектолошке описе клисурског сала Радимци в. Томић, 1987, а Белобрешке – Милорадовић, 2007.

⁵ Резултати ових теренских истраживања објављени су у Сикимић, 2001 и Sikić, 2005. Сумарни ареални преглед распрострањености кумачења заснива се на подацима из ове две студије.

⁶ Паун Дурлић у новије време у свом електронском речнику влашког говора бележе етнографизам *Mitcalău* у (унгурјанском) насељу Дебели Луг у значењу 'Мали Ускрс' уз етнографски коментар да је у питању дан 'када се мире пашенози', <http://www.paundurlic.com/vlaski.recnik/celarec.php?id=2883>.

⁷ Овај термин, према етнографској литератури, означава лепог, бесмртног младића који лута по свету. Људи не могу да га виде јер је свет постао 'нечист' услед псовања и безакоња. Према румунској традицији Маткалау (*Mătcălău*) је млађи брат Ускрса. Истим термином – *Mătcălău* или Мали Ускрс (*Paștile mici*), назива се празник који се слави првог понедељка или уторка после Ускрса али најчешће у понедељак или уторак после Томине недеље. Тог дана се не ради у пољу због ветра и грома, уп. Сикимић, 2001, 2005.

Постоје бројне локалне варијанте обичаја 'кумачење' као посебног начина успостављања ритуалног сродства који се састоји од сестримљења/братимљења деце на одређени дан тако што се кроз венац размењују дарови а учесници се љубе. Место обављања кумачења и даљи поступак са венцем се разликују. Из класичног етнолингвистичког угла били су анализирани етнографизми – термини за сам обичај и учеснике, затим датум одржавања и текст формуле која се приликом кумачења изговара (Сикимић, 2001); из исте етнолингвистичке перспективе која је укључивала ширу ареалну распрострањеност посматрано је пет елемената из теренских наратива ('кумачење', 'кумача', датум, реквизити, локус), као и на терену документовани текстови формуле (Sikimić, 2005).⁸ Обичај кумачење код Срба у Румунији био је илустрован постојећим етнографским подацима из Белобрешке и Радимаца, али не и тада већ објављеним етнографским подацима из села Златица (Адам, 1992: 57). Наиме, историчар Дејан Адам у својим сећањима на период пре Првог светског рата, када је био ученик другог разреда основне школе, бележи да се кумачење обављало после заласка сунца, „на потоку поред куће“. Дечаци и девојчице свечано обучени стоје у потоку на неком камену, мајка држи поквашен венчић изнад глава оних који се кумачају, деца се окрећу око себе и певају „Кумачај се побро/кујко“, а мајка спушта венчић на главу час једног час другог. *Кујки* и *побри* се не помиње лично име, што Адам илуструје примером како један дечак чак ни учитељици није хтео да изговори *побрино* право име.

Враћајући се истој теми после више од 15 година, променила се и ауторска перспектива, па се у овом прилогу аутор бави конверзационим наративима (који укључују све интервенције истраживача), а анализи транскрипата не приступа се више из угла руске етнолингвистичке школе већ лингвистичке антропологије. Методом упоредивих текстова већ су били обрађени сегменти божићних празника и обичаја везаних за клање свиња који укључују грађу са терена Румуније⁹, а на располагању је и нова етнографска и лингвистичка грађа из српског дела Баната која ће у наставку бити укратко представљена.

⁸ Студије Сикимић, 2001, 2005 садрже ауторову теренска грађа из јужног Баната (Јасеново, Врачев Гај, Банатска Паланка и Долово). За осветљавање ширег контекста коришћена је била и већ објављена етнографска грађа из других јужнобанатских насеља (Јасеново, Врачев Гај, Банатска Паланка, Долово, Калуђерово, Загајица, Дупљаја, Старчево, Банатска Суботица, Црвена Црква). Коришћени су били и постојећи етнографски подаци о Србима у Стигу и смедеревском и пожаревачком Подунављу (Кличевац, Дубравица, Затоње, Велико Градиште). За анализу обичаја кумачење код Влаха североисточне Србије коришћена је постојећа етнографска грађа из Михајловца и Брзе Паланке, затим етнографска грађа о Власима из северозападне Бугарске, као и ауторова теренска грађа из Душановца, Мокрања, Кобишнице, Халова, Градскова, Ковилова и Подвршке. Румуни у јужном Банату били су покривени етнографском грађом из Војводинаца, Страже и Гребенца, а Румуни у румунском делу Баната етнографским потврдама из: Оршове, Дубова, Корамника и Чиклове Романе.

⁹ Радови Ćirković, 2015 и Sikimić, 2015.

Антрополог Никола Павковић у својој монографији посвећеној банатском селу Гају сматра да је данашња форма празновања Побусаног понедељка склапање нових пријатељстава међу најмлађима, док су раније у томе учествовали момци и девојке. У Гају се обичај зове *побрање* и *другање*, а у Дубовцу *кујкање*, код суседних Банатских Хера теми је *кумачање*. У Гају је до 1956. године другање обављано око крста који је стајао усред парка (касније је тај крст уклоњен), а данас се одржава у парку. У селу Дубовцу обичај је задржао више старих елемената: место окупљања није крст већ бунар на крају села (као и у другим селима у околини Беле Цркве), затим, у Дубовцу се не кумачају само деца већ и одрасли момци и девојке, па Павковић закључује да је „кујкање спадало у круг (про)летњих обичаја са некада можда слободнијим односима младих, који су делом християнизовани и стављени под надзор старијих.“ И даље: „Чини нам се да наведени пример побрања, у којем учествују само деца, одражава ток не само преображаја, него и нестајања овог вида склапања вештачког сродства. И у овом случају су, као и код других обичаја, измењени учесници, сада су то деца.“ Данас се мајке са децом (пред)школског узраста окупљају после подне у парку (у Гају), односно пред црквом (у Дубовцу). Кумачање обављају дечаци са дечацима, девојчице са девојчицама, али постоје изузеци. Деца се три пута окрену око себе у месту и сваку пут се пољубе и рукују кроз венац, на крају размењују јаја. Од тог момента дечаци постају *побре*, а девојчице – *друге* (у Гају), односно *кујке* (у Дубовцу). Павковић указује да последица кумачења није побратимство у правом смислу речи, већ само појачана пажња и другарство у детињству (Павковић, 2009: 578–579; за шири контекст Баната уп. Павковић, 2009).

Слично као Никола Павковић и етнолог Весна Марјановић у својој монографији посвећеној традиционалним дечијим играма у Војводини помиње кумачење девојчица у јужном Банату у оквиру дечијих игара током ускршњих празника као имитацију годишњих обичаја (Марјановић, 2005: 58, 150). Ауторова објављена грађа из јужнобачког села Баваниште (Сикимић, 2007) проширује ареал распрострањености кумачења јер показује да је *другање* постојало и у јужнобанатском селу Омољица. У самом Баваништу нема текуће воде па се другање обавља уз кофу воде, венац се кваси и баца на кућу, а деца се кумачају почевши од своје треће године (Сикимић, 2007: 162).

Лингвиста Софија Милорадовић је на основу теренске грађе из 2007. године анализирао лексику обичаја кумачење у насељима Белобрешка и Стара Молдава са посебним пажњом за етнографизме *кумача/кујка* и *поца* (Милорадовић 2013: 131–136).¹⁰ Грађа за Речник српских говора Војводине (РСГВ), на жалост, не садржи лексичке податке из српских села у Клисури (осим из села Златица).

---

¹⁰ Уз лексикографска тумачења термина *кујка* може се додати и потврда истог термина из Ресаве у значењу 'другарица' (усмена потврда Смиљане Ђорђевић Белић).

Кумачење у Клисуре, савремено стање

Осим теренске грађе, за успостављање слике о стању неког обичаја на терену данас, на интернету се могу наћи подаци различитог степена поузданости који постају обавезни део истраживачког рада и додатно га усложњавају. Претрагом интернета показало се да је у Баваништу *другање* постало саставни део локалног школског календара (слично као фашанке у Гребенцу), а на интернету се могу наћи и фотографије са тог догађаја који је био организован у дворишту школе 21. 4. 2015.¹¹

Кумачење у Златици данас је једна од традиционалних акција коју организује Савез Срба у Румунији уз светосавску прославу, Богојављење на Нери, Видовдан, новогодишње и божићне празнике и могло би се наћи на листи елемената нематеријалне баштине у Румунији.

Недељник „Наша реч“ 1367 (од 6. маја 2016, стр. 2)¹² најављује да се у понедељак 9. маја: „одржава традиционално Кумачење или братимљење деце. Обичај сеже вековима у српску традицију из региона. Организатор је српска школа у Златици док учесници долазе и из околних места да га сваке године обнове. Деца се кроз венац цвећа пољубе, кумаче (уколико су девојке) и поце (уколико су мушкарци). Кумачење ће први пут ове године бити одржано на светом месту у манастиру Златица.“

Следећи број „Наше речи“ (број 1369, од 13. 5. 2016, стр. 14–15), објављује илустровану репортажу Предрага Деспотовића из Златице из које се сазнаје да наставници основне школе у Златици са крвном организацијом Савезом Срба у Румунији сваке године, почев од 2008. организују манифестацију Кумачење која окупља ученике из неколико насеља у Пољадији и Дунавској клисури. Осим самог кумачења, 2016. године биле су организоване и друге активности у којим су учествовали ученици основних школа уз Соколовца, Белобрешке и Луговеца. На *кумачин понедоник* у манастиру Златица код Савиног извора, 9. маја 2016. око десет сати пре подне, прво су се деца помолила у манастирској цркви и добила благослов од игумана. Затим су ученици били подељени у групе и бојили јаја уз певање духовних песама. Наставнице су припремиле венце од врбе и украсиле их цвећем, припремиле су и црвена јаја и „остале ђаконије“. Кумачењу је присуствовала и председница општине Соколовац. Чланак преноси и изјаву игумана да му деца не сметају те да он о кумачење ништа није знао све док није дошао у овај манастир. Као доказ да обичај постоји „више стотина година“ аутор репортаже наводи одредницу из Вуковог Ријечника о ’дружичалу’.

¹¹ <http://www.kovinekspres.rs/?tag=os-desanka-maksimovic-kovin> (приступљено 8. 3. 2018).

¹² У прегледаним бројевима часописа из 2017. године нема вести о кумачењу у Златици.

Анализа теренске грађе из Клисуре

Идеалтипски би обичај кумачење у Пољадији и Дунавској клисури требало да се обави на први понедељак после Ускрса на следећи начин: у поподневним сатима обично мајке доводе децу млађег узраста до реке или извора (обавезно до воде која тече), кумачају се девојчице са девојчицама и дечаци са дечацима, од врбових грана се исплету венци, па се деца стојећи једно наспрам другог три пута окрену и пољубе кроз венац, све се понови три пута па се кроз венац размене поклони (црвена јаја и колач, а у новије време – одећа, играчке, слаткиши). Мајка све време држи венац, на крају га подигне високо „да би деца што већа нарасла“, па га баци низ воду. Ко ће бити *кујка/поца* зависи од датума рођења: бира се најближи рођендан. Неке девојчице имају више кујки, а тако и дечаци.¹³

Теренска грађа снимљена у селима Стара Молдава, Белобрешка и Дивич крајем маја и почетком јуна 2017. показује старије стање обичаја *кумачење* реконструисано на основу сећања саговорника, као и њихово виђење савременог стања. Истовремено нови подаци које садржи грађа из Дунавске клисуре проблематизује и питање порекла и суштине овог обичаја.¹⁴

На основу транскрипата разговора из Дивича и Белобрешке (из сваког села по три) и из Старе Молдаве (два), уочавају се одређене микро разлике (узраст деце која се кумачају по први пут, место на коме се кумачају). Допуну етнолингвистичкој анализи из претходних радова представља термин за 'венац', који је у ова три клисурска насеља – *котур*.¹⁵ Термин *венац* јавља се у разговору само под директним утицајем истраживачевог питања.¹⁶

---

¹³ Преглед у литератури описаних обичаја из румунског дела јужног Баната, који укључује и кумачење, в. у: Митић, 2016.

¹⁴ Светлана Толстој разматра различите институте 'секундарног', 'вештачког', 'ритуалног', 'духовног' сродства, међу које убраја кумство које признаје и црква, црква делимично признаје и побратимство /посестримство као и усвајање. Традицијска култура, са своје стране, познаје још неке друге везе: сродство по млеку, сродство по крштењу, ритуал продаје и куповине детета, венчано кумство, шишано кумство. Сродство је признавано и људима рођеним истог дана, затим истог дана у недељи, или истог месеца, људима који носе исто име, житељима истог села који славе истог свеца. Руска етнолингвистичкиња кумачење у Банату пореди са руским девојачким обичајима на Тројицу (Толстая, 2010: 305). Искрпну анализу статуса деце рођене истог месеца или на исти дан у оквиру исте породице или истог насеља ('једномесечића' и 'једноданчићи') у традицијској култури Јужних Словена в. у: Толстой, 2003.

¹⁵ Исти термин *котур* забележила је и Софија Милорадовић (2013: 133). РСГВ за етнографизам *котур* не доноси значење 'венац приликом кумачења'; потврђена су само значења: 'обруч који деца трчећи котрљају помоћу штапа', 'гвоздени прстен у влачуги' и 'комад истопљеног воска'.

¹⁶ Одломци из разговора садрже податак о архивираном звучном или видео запису у Дигиталном Архиву Балканолошког института САНУ уз иницијале истраживача који је

1. Традиционални елементи

1.2. Наративи јасно показују да је у Клисурси кумачење породични празник, да о избору прве *кумаче* одлучује искључиво мајка детета у договору са мајком другог детета, да понекад учествује и отац. Саговорници из сва три насеља експлицитно истичу да је приликом првог кумачања дете премало да би само донелу одлуку о избору. Улога мајке је у постојећим етнографским изворима минимализована, а из савременог описа актуелне праксе из Златице неке елементе ове улоге (плетење венаца, на пример) преузеле су наставнице из локалних основних школа. Приликом избора детета за кумачење у Белобрешки се водило рачуна о томе да међу децом не буде *велика разлика*, па чак и да буду рођена непосредно једно после другог.¹⁷

п-она док је мала, она не зна. Шта зна она кад се роди дете и дође Кумачни понедоник. Ондак ми питамо, ја питам једну жену која комшије има ћерку малу тако ко што и ја, онда се, је узмемо, су кујке и се кумачаду од два, три месеца, кад су мале још и све на даље. Све на даље, да. (Белобрешка 1 СЋ)

(БС: Значи практично мајка бира с ким, ко ће бити кујка?) Не бира него који је, који се роди близо или, да су му, знате, да је исте, да су исте врсте, мислим, да не так- постоји велика разика између њих, знате. (БС: То је оно, као, истог месеца који се родио?) Истог месеца, а сад како се роде, и сад једно, као, догодине друго ал опет оно који је следи, то, то, то се узима за поцу. (Белобрешка 1 БС)

(БС: Али то заправо њима онда родитељи одреде ко ће бити поца?) Па да. (БС: Не бирају они, не бирају деца сама?) Па не мож, да су мали, не. Они су бебе, он не зна, знаш, ти се договориш сас мајком његовом и тако се кумачаду деца, мали. И после, кад знаду, већ велики, онда сами, им даш јаје и сами кад биду десетину године иде сам тамо се кумача сас поцом (Дивич 1 БС)

Па дете кад зађе у трећу годину, онда, највише то дете је мало, не зна да одлући него мама то одлући с ким ће да, да буде, да се кумаћа (Стара Молдава 2 СЂ)

(БС: А ко, ко одлучи о томе ко ће бити кумача?) Па родитељи, мати и отац. Мати највише то. (БС: Она се пита?) Њу тражиш која оће, ако оће да се кумаћа с мојом ћерком јели да бидеш поца с мојим. И онда одлућимо ми, и деца не знају, су мали, не? Од три године почну да се кумаћаду. (Стара Молдава 2 БС)

1.2. Узраст детета приликом првог кумачања успоставља микродиференцијацију између Дивича и Белобрешке с једне стране и Стара Молдаве са друге. Док се у прва два насеља кумачење обављало док су деца још

водио разговор (СЋ – Светлана Ћирковић; СЂ – Смиљана Ђорђевић Белић; БС – Биљана Сикимић); транскрипцију свих одломака разговора урадила је Биљана Сикимић.

¹⁷ У Белобрешки су за *кумачу/поцу* одређивана деца рођена исте године (*врснаке* или *врснаци*), према запису Софије Милорадовић (2013: 132).

бебе, у Старој Молдави дете је нешто старијег узраста, али још није навршило трећу годину. Уместо сасвим мале деце кумачају се њихове мајке. Прво кумачење се разликује од других кумачења која се обављају касније: у Белобрешки се размењују два јајета, једно *бело* и једно *црвено*, односно – једно некувано и друго кувано и обојено јаје. Приликом каснијих кумачења размењују се само кувана и бојена јаја. Чињеница да се кумачење обављало у току прве године живота детета било је изненађење и за истраживача о чему сведочи одломак из разговора у Дивичу са бројним недоумицама и потпитањима:

прву годину с ким се кумачаш прву годину сас тим се кумачаш после све док не порастеш велики да се не кумачаш. (БС: А колко то буде, значи, од колко године буде дете кад почне да се кумача?) Прву годину. (БС: Да, колко има девојчица тад?) У прву годину. (БС: Као беба?) Да. (БС: Тако мала?) Тако мала. (БС: А шта, онда мајка носи?) Па мајка га носи, мајка га носи сас оној-зином мајком. Њи две се договору и ондак ја носим моје дете, ти носиш твоје и тамо пољубиду се оне, оне пољубу моје дете, ја пољубим њино уместо су они мали. Е после кад порасту, после они сами се кумачаду. Опет и води мајка тако и носи котарче јаја и неку чоколаду и нешто тако. (Дивич 1 БС)

Први пут кад се кумачаду треба да, да добије та девојка или мушки кошуљу белу и једно јаје бело и једно црвено. Живо јаје бело, једно црвено. Први пут док су мали, први пут кад се кумачаду. И шта оћеш да купиш од одела, шта му, шта купиш. И после не. После само два црвени јаја, опет кроз тај котур се да првом колач и јаја, после и то одело и тако. Али прву годину тако се ради. Једно јаје црвено, једно бело. Да је жива и здрава. (Белобрешка 1 СЂ)

То само за бебе се да живо јаје, за прво кумаћање се да живо јаје и два црвени јаја. (Белобрешка 2 СЂ)

онда иду маме и маме онда носе тај венац и оне тамо се љубе и оне дају кро-, кроз тај венац поклоне једно другима, мислим, ово мало, ако их носиш у колица они седе тамо а маме се кумачају, знате, први, први пут, а после ови. (Белобрешка 1 БС)

(СЂ: Ви и Ваше три кумаче јесте се исте године кумачале?) Па кажем, треба да, да напуни две године, да зађе у трећу. (Стара Молдава 2 СЂ)

1.3. Кумачање старијих данас се више не практикује, али је постојало у младости саговорника у Белобрешки и у Соколовцу (према сећању једне саговорнице) где су се кумачали младић и девојка старијег узраста.¹⁸ Обичај је био прилика за састанке омладине, као и за играчке уз музику за одрасле. У Дивичу је такође била организована играчка за одрасле док су се деца кумачала уз реку.

---

¹⁸ У Белобрешки је кумачење некада обављано закључно са првом годином по удаји (према Милорадовић, 2013: 132).

Па пре су свирали армоникаши кад се кумачаду у реку. Е, јо, свираду армонике па пршти, и се игра већ кад су девојке велике и мушки, па с увату, па играју поред реке, па фино било, сила, сад нема тај обичај ко што пре, што је било. Пре је било, шта да Вам кажем, фино, лепо. Лепо је било пре, шта да Вам кажем. И матере после се увату, играју, очеви идеду. Иде и отац кад се кумачаду деца, и мати. Да, иду сас децама, како да не. И кад су мали и кад одрастеду. (Белобрешка 1 СЋ)

Пре се и велики, се мењала јаја. Ништа друго, јаја, котури, девојка с мушкарцом се пољубила, мушкарац с девојком и тако то било, тако. (Белобрешка 2 СЋ)

Само момци и девојке, то, по Сакаловцу и то. И код нас било. Имам момка, имам седамнајес године, имам момка. Е, два јаја офарба она, узме два јаја од то, и од јаја и од Ускрса, ел после Ускрса ома на осам дана се Кумаћни поне-доник, тај. И он узме та јаја, ми да мене јаја, ја њему дам јаја и пољубимо се кроз когур, ко да се не љубимо сваки дан и свако веће. Е, онак је главно. Онак је најбоље, па дабом, ондак је најслађе. (Белобрешка 2 СЋ)

па то света пропас божја на реку, пре младићи, па се свира музика на ћуприју пред Дом код нас и ова деца се кумачаду по реки сви, се играју, се. (Дивич 1 СЋ)

2. Савремене трансформације

2.1.Промене у обичајној пракси условљене су, према мишљењу саговорника, демографском ситуацијом, односно негативним природним прираштајем. Депопулација клисурских села директно ће утицати на нестанак обичаја кумачење, мада старије генерације и данас поштују *кујке/поце* које су стекле у детињству.

Сад двоје, троје ако се кумаћали. (СЋ: Нема више деце.) Нема деца. Нема. Једно дете, једанајс умрели а само једно се родило од Нове године. (Белобрешка 2 СЋ)

(СЋ: Јел има кумачење овде?) Има, нема деца сад, да л били да кумачаду не би веровала. Нема деца и нема (Дивич 1 СЋ)

А сад нема деце, ел ви кажем, нема, али се почита. Ја моју кујку и сад почитам. (Дивич 5 СЋ)

Видим и сад волу та деца, волу тај обићај. Само нема баш деца, не рађају баш. Нема то што је било пре. (Стара Молдава 2 БС)

2.2. У клисурски обичај кумачење данас се накнадно укључују и неки екстерни чланови који по традицијским представама вероватно не припадају локалној заједници, то могу бити некадашњи чланови заједнице одсељени у иностранство, али и Срби са друге стране државне границе, преко Дунава.¹⁹

¹⁹ Исту појаву – узимање кумаче из села преко Дунава – забележила је и Софија Милорадовић (2013: 133).

у Аустрију, Шведску, ди је. И му се родила, сад су дошли кући, мала беба од месец дана, месец и по, два. Овде ће да је крстиду у цркву, јер сад праве мало повојницу. И баба њена спремила ју све, прво дете, платно, не овако друго шта, само платно се носи. А она старија, мора да ју даш мало одело, она је старија, има годину дана и више, некад ниси имала друго и тако. И она из Аустрије, тамо у Аустрију, ди је, оће, нашла да кумаћа овденака девојницу, каже, мож да дође преко лета па да нема кујку. А су Румуни, жена му из Ресице, а он је из Белобрешке, па су тамо. Па кад дође овденака, каже да има кујку. (Белобрешка 2 СЋ)

преко Дунава, Веру кумаћу, одма овдека јој кућа, сам ишла код њи. После је била лађа на Велико Градиште, ја сам трговала, сам ишла, било пре се трговало. Околима, тамо идем, и дођем ту у Винци. А они дошли код нас из Југославије одонуд, у нашу цркву, тако то било, и ја сам била у ред, на Врбицу. И она дошла баба, пита да л оћу да бидем кумаћа, а ја рада д имам кумаћу, сам рада била, тувим²⁰ и сад. И дан данаске се, сам ишла код њих кући, ме преваћали бог зна како. Они нису толико, онда после ју погину син мојој кумаћи, нису толико долазили, а ја сам увек ишла тамо код њи. Примали ме на конак, послужили ме увек, све што год могло, и смо прићали (Стара Молдава 2 БС)

2.3. Снижавање узраста за кумачење стално је место у наративима. О данашњој стигми учествовања у овом обичају говоре саговорници из Белобрешке: у време њихове младости кумачење се практиковало до седмог разреда, колико је у Румунији средином 20. века трајала основна школа (*други циклус* као крајњи рок који помиње саговорница је средњошколско образовање), данас је то само до четвртог разреда.

Пре смо се кумаћали до седам раз-, до седам разреда. А саде не, сад ома ћетврти разред, ево велика девојка, неће да се кумаћа, је срамота. Иди, бре, ми једва смо ћекали да се кумаћамо. (Белобрешка 2 СЋ)

А сад до четвртог разреда ако, ако се кумачају, ни, ни до четвртог разреда не кумачају се. Срам-, стидно им, каже. Срамота, срамота ме, и тако да. А пре смо ишли, смо се кумачали и. (БС: До, до удаје?) Не до удаје баш, не до удаје смо се звале кујке, али нисмо ишле да се кумачамо, знате. (БС: Докле?) Јесте. Па до, мислим тако до другог циклуса, и тако, до седмог, осмог разреда и. (Белобрешка 1 БС)

2.4. Саговорници у Клисури (као и свуда у руралним областима Србије данас) имају развијену еколошку свест: место за одржавање обичаја кумачење ('река' која ни у једном случају није Дунав) морало је бити промењено због великог загађења животне средине. Традицијом прописано место постављања вештачког сродства сигурно је морало бити 'чисто'.

---

²⁰ Арeално распрострањање глагола *тувити* у значењу 'памтити' у Војводини в. на карти 3 приложеној у РСГВ 9.

И ондак идемо на реку и нађемо, пре река није била загађена ко сад, сад све загађено, да Бог сачува. (Дивич 5 СЋ)

2.5. Иновацију представља узајамно даривање деце додатним покло-нима, осим традицијом прописаних бојених јаја и код куће умешеног ко-лача. Очигледно је да се социјални статус огледао (а и данас се сигурно огледа) у избору поклона који се купује и дарује.²¹ Размена делова одеће као поклона у Клисури није нова појава будући да се саговорници сећају скром-них поклона ручне израде које су добијали у свом детињству.

му купиш одело, лепо му даш одело (Белобрешка 1 СЋ)

затим јој даш шта јој купиш, оделанце (Белобрешка 1 СЋ)

пре се давале шпангле, ове грапе и то се давало, ни се одела, сад купу мајицу, блузу купиду (Белобрешка 2 СЋ)

пре је било, па ти направе, ти оштрикају чарапе од вуне, па знате, о Боже, Боже, свашта је било. Па сиротиња је била, шта да Вам кажем, знате. Па није, није било, знам ја, увек сам добила тако чарапе од вуне штрикане, беле, лепе. Ми смо увек давали, баба моја и мама су давале како треба, знате (Белобреш-ка 1 БС)

И кроз тај котур ту се провуће колаћ тај и два јаја црвени обавезно, фарбани и поклонћићи како, како кој хоће. На пример, сад ову годину ја сам дала валда лошије, а добила сам боље па оћу другу годину да се реванширам и тако то. (Стара Молдава 2 СЋ)

Завршна разматрања

Антрополози у Србији се у новије време у анализи стања заштићене нематеријалне баштине залажу за стварање инклузивног регистра који би обухватио репрезентативне симболе свих етноконфесионалних и других заједница, и пратио промене у мањинској културној политици (Миленковић, 2016: 91–108).

Румунски етнолог годињама прате манифестације са листе заштићене нематеријалне баштине, тако антрополог Нарчиса Штиука анализира трансформацију маскираног опхода у насељу Бранешти (Știucă, 2015: 83–84) који се од спонтане манифестације претворио у „такмичарски фестивал“, прати појаву маркетинга у традиционалној култури уз укључивање школе и ученика. Уместо живе традиције, Штиука предвиђа претварање овог опхода у музеализовану реплику без спонтаности.

²¹ Софија Милорадовић (2013: 133) посебно истиче да *кумаче/поце* нису биране према социјалном статусу родитеља, што индиректно потврђују и у овом раду ниже наведени искази.

Уз бележење наратива о још увек живом клисурском обичају кумачење, истраживачи из Србије су већ обавили истраживања Срба у Арадској жупанији која би, између осталог, требало да отворе могућност за заштиту божићне чеснице и праксе традиционалног клања свиња. У раду су поминути и традиционални празници под покровитељством Савеза Срба у Румунији (светосавска прослава, Богојављење на Нери, Видовдан, новогодишњи и божићни празници), уз које свакако треба додати фашанке у Старој Молдави на које већ указује и студија антрополога Отилије Хедешан и Наташе Голант (Хедешан/Голант, 2007).

Актуелна пракса обичаја кумачење код Срба у Клисурси, као и многих других елемената нематеријале баштине, указује на неколико праваца могуће 'употребе' традицијске културе, од конзумеристичке комодификације до националистичке инструментализације. Истовремено постоји са једне стране опасност од 'замрзавања' културе и идентитета (у случају да се 'реконструкција' обичаја обави и фиксира према постојећим етнографским описима) и са друге – потреба да се поштује флексибилна пракса саме заједнице коју данас подржавају локалне институције – Савез Срба у Румунији, Српска православна црква или локалне основне школе.

Литература

- Адам, 1992: Д. Адам, *Детињство у Златици*, Београд: Етнографски институт САНУ.
- Марјановић, 2005: В. Марјановић, *Традиционалне дечје игре у Војводини*, Нови Сад: Матица српска.
- Миленковић, 2016: М. Миленковић, *Повратак наслеђу. Оглед из примењене хуманистике*, Београд: Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за етнологију и антропологију.
- Милорадовић, 2007: С. Милорадовић, И ракију пијем сас медом. Дијалекатска слица Белобрешке (Румунија), *Probleme se filologie slavă XV*, Timișoara, 573–579.
- Милорадовић, 2013: С. Милорадовић, Прилог терминологији обичајног живота у Банатској Клисурси, *Српско језичко наслеђе на мултикултурном простору Баната*, Темишвар, 159–174.
- Митић, 2016: К. Митић, Обичаји Срба из јужног Баната (традиционално, старо, обновљено, ново), *Исходишта 2*, Ниш, 111–120.
- Павковић, 2009: Н. Павковић, *Банатско село, друштвене и културне промене. Гај и Дубовац*, Нови Сад: Матица српска.
- Павковић, 2010: Н. Павковић, Слојеви народне религије у Банату, *Банат кроз векове. Слојеви култура Баната*, Београд: Вукова задужбина, 545–584.
- РСГВ 2000–2010: *Речник српских говора Војводине 1–10*, Нови Сад: Матица српска.

- Сикимић, 2001: Б. Сикимић, Обичај „кумачење” код Влаха и Срба у североисточној Србији и јужном Банату (проблеми етнолингвистичких истраживања), *Исследования по славянской диалектологии 7, Славянская диалектная лексика и лингвогеография*, Москва, 112–126.
- Сикимић, 2007: Б. Сикимић, Идем свуда по иностранство са мојима децама, *Друштвене науке о Ромима у Србији*, Одељење друштвених наука САНУ, књ. 29, (Љ. Тадић, Г. Башић, ур.), Београд, 143–168.
- Толстая, 2010: С. М. Толстая, Братство „по Богу“, *Семантические категории языка культуры. Очерки по славянской этнолингвистике*, Москва: Книжный дом „ЛИБРОКОМ“, 303–310.
- Толстой, 2003: Н. И. Толстой, *Очерки славянского язычества*, Москва: Индрик.
- Томић, 1987: М. Томић, Говор Радимаца, *Српски дијалектолошки зборник XXXIII*, 303–474.
- Хедешан/Голант, 2007: О. Хедешан, Н. Голант, Карнавал в румынском Банате: полевые исследования в Молдова-Ноуэ, *Антропологический форум 7*, Санкт Петербург, 300–311.
- Ćirković, 2015: S. Ćirković, Tradiția vie a sârbilor din județul Arad: cesnița (česnica). Elena Rodica Colta (coord.). *Populații și Patrimoniul Imaterial Euroregional. De la stratul cultural profund la tradiții vii* (E. R. Colta, coord.), București: Centrul Cultural Județean Arad. Editura Etnologică, 148–176.
- Nițulescu, 2008: V. Ș. Nițulescu, coord., *Repertoriu național de patrimoniu cultural imaterial I*, București: Institutul de Memorie Culturală.
- Sikimić, 2005: B. Sikimić, Etnolingvistički pristup vlaškoj duhovnoj kulturi – običaj „kumačenje“, *Actele simpozionului Banatul, trecut istoric și cultural*, Timișoara – Novi Sad – Reșița, 148–158.
- Sikimić, 2015: B. Sikimić, Obiceiurile legate de tăierea porcilor la sârbi de pe Valea Mureșului (Pomorije). Cercetări de teren contemporane, *Populații și patrimoniul imaterial euroregional. De la stratul cultural profund la tradiții vii* (E. R. Colta, coord.), București: Editura etnologică, 119–147.
- Știuca, 2015: N. Știuca, Cucii din Brănești: o privire inside / outside asupra fenomenului, *Populații și patrimoniul imaterial euroregional. De la stratul cultural profund la tradiții vii* (E. R. Colta, coord.), București: Editura etnologică, 72–87.

Biljana Lj. Sikimić

FIELDWORK AMONG SERBS IN KLISURA GORGE (ROMANIA), 2017: CHILDREN'S RITUAL SISTERHOOD AND BROTHERHOOD

Summary

This paper results from the field research among Serbs in three settlements in Klisura (Romania) Divic (Divici), Belobreška (Belobreșca) and Stara Moldava (Moldava Veche) in 2017. Research team of the Institute for Balkan Studies of Serbian Academy of Sciences and Arts and the Institute of Literature and Arts (comprising Svetlana Ćirković, Smiljana Đorđević Belić and Biljana Sikimić) has recorded video and audio data consisting of eight texts on the topic of children's sisterhood and brotherhood spring ritual. The transcripts of these narratives are compared with previous studies that dealt with the same customs of Serbs and Romanians in Southern Banat on the one hand and Serbs and Vlachs in Northeast Serbia on the other, on the basis of comparative fieldwork. Eight narratives from Klisura gorge show micro differences depending on the settlement in which they are taken, but also depending on the time they refer to. Except for the needs of linguistic analyses, the material recorded in the Klisura settlements additionally shed light on the origin, structure and transformation of the custom. The differences are, above all, related to the choice of partners with whom the ritual sisterhood/brotherhood is established, as well as their age at the time of the first establishment of this particular social relationship. The calendar time, the specific geographical area and other elements of this custom do not differ much from the known ethnographic descriptions. In Zlatica (Romania) and Bavanište (Serbia), the organization of the custom was recently taken over by local primary schools.

Key words: Easter rituals, Serbs in Romania, children's folklore, ritual kinship, intangible heritage.